

Богдана ПІНЧЕВСЬКА

**ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ
ЯК МИСТЕЦТВОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА
З ТОЧКИ ЗОРУ ПОЛЬСЬКОГО КНИГОВИДАВНИЦТВА:
Серія «Пам'ятки естетичної думки»
видавництва «UNIVERSITAS»**

Фіксація та передача культурного досвіду між поколіннями не є проблемою в повноцінних суспільствах, позбавлених ментальних патологій пост-тоталітарних держав. Наводити тут їх всі було б зайве, проте вказати найважливіші, — зокрема, ті, котрі мають значення також і для художньої освіти, — звичайно, слід, при цьому розуміючи, що в цьому тексті немає жодної інформації, котра б відкрила читачеві очі на щось донині незнане.

Однією з найбільш важливих патологій пострадянського суспільства, на мою думку, є лакуни в тканині так званої історичної пам'яті, котра, якщо вірити популярному електронному виданню, становить «сукупність донаукових, наукових, квазінаукових і ненаукових знань та масових уявлень соціуму про спільне минуле. Ключовою функцією історичної пам'яті є передача досвіду та знань про минуле, як основи самоідентифікації» [1]. З огляду на наведене визначення дослідження історичної пам'яті є однією з найсуттєвіших складових становлення як в широкому розумінні національної, так і в суто професійному сенсі особистої самототожності, зокрема представників гуманітарних та мистецьких професій.

Історична пам'ять загалом знаходиться в переліку тих явищ, методології створення, розвитку та трактування котрих широко відомі у розвинутих демократичних суспільствах, де над питаннями на зразок цього працюють численні державні установи, від фондів до спеціалізованих НДІ. Щоб не загубитись в переліку установ такого типу, наведу лише одну польську установу, сутність та модель діяльності котрої в певній мірі може вважатись прийнятною для ментальних та організаційних аспектів актуальної української ситуації. Отже, са-

ме над питанням вивчення одного з аспектів історичної пам'яті у Польщі розмірковують співробітники Інституту національної пам'яті [2]. Функція цієї установи, заснованої у 1998 році, полягає у вивченні та розповсюдженні інформації стосовно «злочинів, скоєних щодо польського народу», і включає такі напрямки діяльності, як визначення злочинів стосовно польського народу; вивчення та архівацію відповідних документів; бюро публічної освіти, а також бюро люстрації. Виходячи з того, що розповсюдження інформації серед широких верст населення зазначене в якості однієї з провідних його функцій, зрозуміло, що виправлення певних недоліків колективної пам'яті відбувається саме завдяки тому, що праця дослідників вільно знаходить свого адресата, — зокрема, читача веб-ресурсу організації та, що особливо важливо, відповідних видань закладу.

Окрім масштабної діяльності програм, підтриманих на державному рівні, на зразок вказаного Інституту, існують менш пафосні, проте доволі ефективні методи контролю передачі культурного досвіду від покоління до покоління. У більшості випадків вони безпосередньо пов'язані з книговидавничою справою, позаяк фіксація культурного досвіду попередніх поколінь в сфері освіти обмежена найперше паперовими, і, протягом останніх років, тільки почасти електронними носіями інформації.

У сфері вищої освіти в галузі образотворчого мистецтва над питанням контролю успадкування культурного досвіду в Польщі розмірковують предстаніки, серед іншого, директорського складу знакових польських ВНЗ, — таких, як, наприклад, Ягеллонський університет. В межах цього ВНЗ працюють два спеціалізованих видавництва, і кожне з них приділяє досить уваги мистецькій освіті, як одній з форм контролю безперервності культурного зв'язку між поколіннями.

Польські мистецтвознавчі видання

Обсяг та якість польських мистецтвознавчих видань заслуговують якщо не на особіне дослідження, то принаймні на складне сполучення захвату та поваги: «Arkady», «Wydawnictwo Artystyczne I filmowe», «Wydawnictwo Literackie», «Słowo/obraz/terytoria» та інші, менш відомі видавництва протягом багатьох років видають альбоми, каталоги, антології, спогади та нотатки класиків польського

мистецтва. Навіть у ті часи, коли питання польської національної самосвідомості становило певну проблему для керманічів комуністичної Польщі, в країні видавалась певна кількість мистецтвознавчих антологій, де поряд з текстами класиків світового мистецтва та літератури друкувались статті та есеї, дотичні до теми тієї чи іншої збірки, авторства саме польських художників та істориків мистецтва. Співвідношення першоджерел початково могло бути нерівномірним, — так, антологія «*Artyści o sztuce: Od van Gogha do Picassa*», видана у 1977 році, складалась з текстів більше ніж 40 авторів, з котрих польську точку зору представляли лише тексти Леона Хвістека («Множинність дійсностей у мистецтві» (1924) та «Трагедія натуралізму» (1933)), Станіслава І. Виткевича («Нові форми в живописі та обумовлені ними непорозуміння» (1919) та «Баланс формізму» (1938), а також лідерів варшавської групи «Блок» («Що таке конструктивізм» (1924)). Натомість сам метод комбінування текстів в цій антології, тексти котрої були перекладені з кількох європейських мов, а також з російської, у книзі, призначеній найперше студентам, — свідчив про те, що упорядники добре розуміли певні аспекти проблеми передачі культурного досвіду власної країни і були зацікавлені в тому, щоб захистити цей процес від ймовірних збоїв.

Університетські книговидавничі серії

Кожен повноцінний університет має власне видавництво, в чому немає нічого дивного. Зупиняючись на прикладі Ягеллонського університету у Кракові, котрому також по-своєму не чужий досвід пострадянського суспільства, слід зазначити, що спеціалізовані видавничі лінії, присвячені проблемі спадкоємництва культурного багажу кількох поколінь, були засновані тут наприкінці 1980-х — на початку 2000-х.

Власне Ягеллонський університет, — найстарший вищий навчальний заклад Польщі, — був заснований у XIV столітті. Стосунки ВНЗ з суто художньою освітою красномовно визначає той факт, що до його складу, серед іншого, входила Школа малюнку та живопису, котра з 1818 року була прикріплена до факультету літератури. Згодом ця школа набула автономного статусу, а у 1900 році була перейменована у всесвітньо відому Краківську академію мистецтв [3]. З 1992 року й донині до складу Історичного факультету Ягеллонського університету входить, серед іншого, Інститут історії мистецтв [4].

Що стосується книговидавництва, то Ягеллонський університет нічим не поступається своїм закордонним аналогам: в його межах працюють одразу два видавництва. Перше з них обумовлено власне структурою ВНЗ, воно носить назву «Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego» і видає книги та часописи; згідно з інформацією на сторінці закладу, це видавництво приділяє не меншу увагу питанням дистрибуції [5] книг, аніж опрацюванню та виданню наукових рукописів [6].

Друге видавництво Ягеллонського університету концептуально пов'язане з висхідною установою, проте в фінансовому сенсі, здається, існує незалежно від нього: це товариство авторів та видавців наукових праць «UNIVERSITAS», засноване у 1989 році. Сайт повідомляє, що появу цього закладу уможливили зусилля науковців Ягеллонського університету, а нині «UNIVERSITAS» вважається одним з найважливіших та найцінніших наукових видавництв Польщі. Спеціалізація видавництва — наукові та науково-популярні видання спеціалістів всіх гуманітарних наук, від історії та теорії літератури та мистецтвознавства до філології та лінгвістики. Переваги у надаються рукописам з архівів як видатних, так і мало відомих польських мислителів [7].

Перелік книжкових серій «UNIVERSITAS» витримує порівняння з деякими російськими видавництвами, на зразок «Нового Литературного Обозрения», і, здається, не має жодних аналогів в Україні. Наводити тут всі книжкові серії не має сенсу, тож я вкажу тільки наближені до мистецтвознавчих чи власне мистецькі серії, до котрих належать «Горизонти сучасності», «Альбоми», «Фотографія», «Історія культури», «Історія мистецтва», «Театрознавство та кінознавство», а також книговидавничі лінії «Філософія, релігія, соціологія, психологія» чи, наприклад, «Медіазнавство», теорія та історія котрого винесені в окрему дисципліну у всіх цивілізованих країнах світу [8].

Більшість книг на сторінці видавництва приступна у двох форматах: їх можна замовити в класичному паперовому варіанті або придбати у вигляді значно дешевшої електронної версії.

Серія «Пам'ятки естетичної думки» («Wybyr pism estetycznych»)

Позаяк статтю присвячено освітнім аспектам викладання естетичної думки, мені б хотілось зупинитись на одній з серій видавництва, заснованій у 2004 році, котра носить назву «Історія мистецтва. Класики польської естетики» [9]. Нині,

у 2012 році, серія налічує двадцять видань; кожне з них містить близько 300 сторінок.

Сенс цієї серії полягає у виданні чи перевиданні найважливіших праць польських художників, мистецтвознавців та вчених, котрі присвятили досить уваги становленню та розвитку вітчизняної культури та мистецтва. Скромний А5-й формат видання, обов'язково м'яка обкладинка і далеко не найдорожчий папір разом з державним фінансуванням дозволяють поширювати це видання за ціною, приступною навіть студентам, і видавати в її межах не тільки праці загальновідомих класиків польської думки, але й твори маловідомих викладачів філософії, естетики, теорії та історії музики, а також образотворчого мистецтва.

Наклад книг цієї серії на книгах не вказаний, проте, як свідчить сайт видавництва, більшість накладів паперових видань уже вичерпано. Натомість користь, котру ці книги приносять, розповсюджуючись не тільки в університетських, але й у звичайних книгарнях всієї Польщі, неможливо оцінити в жодному з фінансових еквівалентів. Хоча напевне ефекти як наявності історичної пам'яті, так і спадкоємності поколінь можна було б виміряти також і у економічних категоріях, визначаючи певні статистичні показники діяльності на користь країні у тих, хто на власному досвіді пересвідчився в існуванні цих категорій, і тих, хто випадково дізнався про них вже у досить зрілому віці.

В межах цієї серії було видано твори мистецтвознавця, художника та викладача Леона Хвістека; мистецтвознавця, викладача Варшавського університету В. Білостоцького; художника та теоретика мистецтва Станіслава Ігнація Віткевича та інших, мало чи взагалі невідомих в Україні діячів польського мистецтва. Я не дарма наголошую на аспекті передачі культурного досвіду між поколіннями: в цій серії публікуються праці вчених та художників, котрі вже ніколи нічого не напишуть, позаяк їх життя та діяльність припадали переважно на кінець XIX — першу половину XX ст. Таким чином автори серії уникли певного ризику, завжди і повсюдно пов'язаного зі спробами узгодити амбіції та інтереси сучасних вчених у контексті книговидавничої справи.

До переліку статей у виданнях цієї серії входять дослідження, присвячені практично усім аспектам мистецької та філософської думки, котрі у випадку видання, присвяченого праці не надто широко відомого спеціаліста навряд чи знайшли кращі шляхи з архівів до свого читача, — будь-кого з тих, кого цікавить фіксація послідовності розвитку мислення польської інтелектуальної думки. Хочеться думати, що йдеться далеко не тільки про студентів.

Український досвід

Яка ситуація в цьому контексті склалась в українських видавництвах? Як завжди, почасти ніяка, почасти печально відома: через брак фінансування зі значними труднощами видається практично все, починаючи зі збірок наукових конференцій тих чи інших НДІ та ВНЗ. Викладачі та вчені зрідка видають своїм коштом, зазвичай мінімальним накладом, власні творчі доробки, відшліфовані десятиліттями викладання. Праці викладачів, котрі не встигли цього зробити за життя, балансують на межі цілковитого забуття вже за кілька років після смерті людей, чий творчий доробок, між іншим, становить одну з суттєвих ланок в процесі як фіксації, так і передачі культурного досвіду наступним поколінням, наприклад, теоретиків та істориків мистецтва.

Радше аномальним, аніж типовим прикладом уважного ставлення до праці попередніх поколінь дослідників теорії та історії мистецтва в Україні є видання лекцій викладача київської Академії образотворчого мистецтва і архітектури, Вадима Михайловича Клеваєва [10]: видана після його смерті завдяки зусиллям мистецтвознавця Ярослави Хоменко і переважно за рахунок добровільних пожертв книга була створена на основі не тільки домашнього архіву Вадима Михайловича, але й записів та нотаток його студентів.

Українські вчені та викладачі теорії та історії мистецтва, а також всіх без виключення суміжних дисциплін у питаннях видання власних праць у більшості випадків покладаються на власні сили та особисті фінансові спроможності. Через відсутність централізованої бази даних стосовно виданих мистецтвознавчих праць та вкрай нерівномірні форми співпраці видавництв з мереживними книгарнями про публікацію, зміст та інші деталі, дотичні до спеціалізованих мистецьких видань, можна дізнатись переважно від самих авторів.

В якості досить сучасного виходу з критичного становища як друку, так і розповсюдження літератури такого кшталту можна вважати сторінку «Наукові видання» на сайті Інституту проблем сучасного мистецтва (www.mari.kiev.ua), де більшість мистецтвознавчих праць приступна до вільного користування у форматі pdf.

В ситуаціях на зразок цієї дарма щось радити, — адже зрозуміло, що відсутність такого типу книговидавничих серій пояснюється перш за все браком

необхідних обсягів фінансування, як державного, так і будь-якого іншого. В поодиноких випадках, таких, як книга лекцій В. М. Клеваєва, учні беруть на себе відповідальність видати праці вчителів; тоді як праці їх попередники та сучасників, — наприклад, мистецтвознавців та викладачів київської Академії мистецтв, Анни Володимирівни Заварової та Віктора Васильовича Джулая, — поступово поступаються місцем забуттю, саме тій категорії, масштаби небезпечності котрої в цьому світі вивчають заклади на зразок Інституту національної пам'яті.

Проте, на мою думку, існують певні категорії скрутних обставин, котрі не вилікує жоден час, і лакуни на місці книг колишніх, принаймні, знакових викладачів вітчизняних ВНЗ, а також кабінетних вчених, котрі присвятили досить уваги мистецтву геополітичного утворення під умовним визначенням «Україна», свідчать лише про те, що розглянута тут проблема значно ширша від суто фінансових та книговидавничих скрут.

1. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
2. Див. Офіційну сторінку закладу. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ipn.gov.pl/portal/pl/6/2262/IPN.html>.
3. Зокрема, на сайті КАМ зазначено наступне: Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie jest najstarszą wyższą uczelnią artystyczną w Polsce. Powstała ona w roku 1818 i funkcjonowała pierwotnie jako Szkoła Rysunku i Malarstwa w ramach Oddziału Literatury Uniwersytetu Jagiellońskiego (założonego w roku 1364). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.asp.krakow.pl/index.php/pl/akademia/historia-oakademii-33>.
4. До складу Історичного факультету Ягеллонського університету з 1992 року, коли філософсько-історичний відділ розпався й утворив два осібних факультети, входять: Інститут Археології, Етнології та антропології культури, інститути історії, музикознавства, та мистецтвознавства, а також кафедра юдаїки. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uj.edu.pl/wydzialy/whistoryczny>.
5. Питання поширення видань — в дійсності доволі інтригуючий аспект українського книговидавництва: відсутність налагодженої співпраці з мереживними централізованими книгарнями фактично прирікає на забуття значну кількість вартісних та цікавих книг. Одна з методологій, згідно котрої проблеми на зразок цієї вирішуються на університетському рівні, звучить наступним чином: «bezpośrednią współpracę z księgarniami, hurtowniami i punktami sprzedaży książki w całej Polsce; kontakt z bibliotekami oraz instytucjami naukowymi w kraju i za granicą; własną, prężnie działającą księgarnią internetową, obsługującą klientów polskich i zagranicznych oraz umożliwiającą całodobowe przyjmowanie zamówień na każdą książkę wydaną przez naszą ofi-

cyne; utrzymywanie publikacji w sprzedaży we własnych kanałach dystrybucji bez ograniczeń czasowych». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.wuj.pl/page,art,artid,168,strona,O_nas.html.

6. Зокрема, візитівка закладу свідчить: «Jesteśmy jednym z najważniejszych polskich wydawnictw naukowych o zasięgu międzynarodowym. Naszą misją jest rozpowszechnianie polskich osiągnięć naukowych na całym świecie, a także udostępnianie naukowcom i studentom w Polsce wysokiej jakości treści naukowych i dydaktycznych, z zachowaniem najwyższego poziomu merytorycznego i edytorskiego wydawanych publikacji. Jesteśmy przekonani, że wykorzystanie nowych technologii cyfrowych stanowi szansę rozwoju polskiej nauki i umożliwiałoby przekazywanie jej treści szerokim kręgom odbiorców. Jednym z priorytetów naszego wydawnictwa jest publikowanie wersji elektronicznych książek i czasopism, aktywna ich dystrybucja w międzynarodowych sieciach sprzedaży oraz zapewnienie ich obecności w najważniejszych naukowych bazach danych na świecie». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.wuj.pl/page,art,artid,168,strona,O_nas.html.

7. Докладніше на сторінці видавництва. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.universitas.com.pl/strona/37>.

8. Там само.

9. Мовою оригіналу: Historia sztuki. Klasycy estetyki polskiej. Детальніше на сторінці видавництва. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.universitas.com.pl/katalog/kat_132

10. В. Клеваев. Лекции по истории искусства. —К., 2007.

Анотація. В статті Б. Пінчевської «Історична пам'ять в якості мистецтвознавчої проблеми з точки зору польського книговидавництва: Серія «Пам'ятки естетичної думки» видавництва «UNIVERSITAS» розглядаються книговидавничі аспекти культурного спадкоємництва між кількома поколіннями вчених в сфері мистецтвознавства у двох країнах, у Польщі та Україні. Кількості та якості мистецтвознавчих видань, в котрих зафіксовано досвід попередніх поколінь вчених, в даній статті відведено роль одного з практичних аспектів формування історичної пам'яті, котрій в пострадянських та пост-тоталітарних суспільствах властиві певні патології, обумовлені лакунами, викликаними перериванням інтелектуального зв'язку між поколіннями.

В якості позитивного прикладу вирішення вказаної проблеми наведено особливості книговидавання академічних видавництв Ягеллонського університету.

Ключові слова: мистецтвознавство, книговидавництво, історична пам'ять, Національна Академія образотворчого мистецтва та архітектури, Ягеллонський університет, академічні видання.

Аннотация. В статье Б. Пинчевской «Историческая память в качестве искусствоведческой проблемы с точки зрения польского книгоиздательства: Серия «Памятники эстетической мысли» издательства «UNIVERSITAS» рассматриваются книгоиздательские аспекты преемственности поколений

в сфере искусствоведения в двух странах, в Польше и Украине. Количество и качество искусствоведческих изданий, в которых зафиксирован профессиональный опыт предыдущих поколений ученых, в данной статье использованы в качестве практического аспекта методологии формирования исторической памяти, каковой в пост-советских и пост-тоталитарных странах свойственны определенные патологии, обусловленные лакунами, вызванными прерыванием интеллектуальной связи между поколениями ученых. В качестве удачного примера решения указанной проблемы в данной статье фигурируют особенности ряда издательских серий академических издательств Ягеллонского университета (Краков).

Ключевые слова: искусствоведение, книгоиздательство, историческая память, Национальная Академия изобразительного искусства и архитектуры, Ягеллонский университет, академические издания.

Summary. Abstract. The article of Bogdana Pinchevskaia «Publishing aspects of teaching aesthetic thought: the Polish experience. Series «Monuments of aesthetic thought» publishing «UNIVERSITAS» discusses question of place book publishing in the succession of generations in science history of art in the traditions in two countries, Poland and Ukraine.

The quantity and quality of history art publication, in which fixed professional experience of the previous generations of scientists, in this article used as a practical aspect of the methodology of the creating historical memory.

Pathology by historical memory in the post-Soviet and post-totalitarian countries this is standart result, caused by the interruption of the intellectual relationship between generations of scientists.

An example of successful solution of this problem in this article this is a publishing series books of the history of art of academic publishers Jagiellonian University (Krakow).

Keywords: history of arts and art criticism, publishing, historical memory, the National Academy of Fine Arts and Architecture, Jagiellonian University, academic publications.